

BREU ANTOLOGIA DE TEXTOS LÍTERARIS MEDIEVALS
VALENCIANS (segles XIV i XV)

Ramon Mora – Vicent J. Escartí

a. De la tradició trobadoresca fins al segle XIV

Jordi de sant Jordi (València? s. XIV – s. XV)

Fonts d'edició

BADIA, LOLA, MARTÍ DE RIQUER: *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*, ed. 3 i 4, València, 1984.

ROCA, RAFAEL: *Jordi de sant Jordi, poesies*, ed. Alfons el Magnànim, Col. *Biblioteca d'Autors Valencians*, València, 1994.

Biografia

Jordi de sant Jordi (València? s. XIV – s. XV)

Cavaller i poeta. Serví a Alfons el Magnànim i acompanyà el monarca a Itàlia. A la cort italiana coincidí amb Andreu Febrer, Ausiàs March o el Marqués de Santillana, qui li dedicà la composició *Coronación a Mossén Jordi*. Jordi de sant Jordi planteja una poesia cortesana i amorosa, molt influenciada encara, per la tradició trobadoresca. Conservem dihuit poemes de l'autor, nou dels quals estan dedicats a Margarida Prades, vídua de Martí l'Humà. A *Lo presoner* ens narra el seu empresonament a mans del *condottiere* Francesco Sforza, quan entrà per sorpresa a Nàpols i capturà el rei i un bon nombre de personatges de la seua cort. el lloc del seu naixement i de la seua defunció no estan clars, però estudis recents han fixat en 1424 la data de la seua mort.

Selecció de textos

«Deserts d'amichs, de bens e de senyor»

Deserts d'amichs, de bens e de senyor,
en estrany loch y en stranya contrada,
luny de tot be, fart d'enuig e tristor,
ma voluntat e pensa caytivada,
me trop del tot en mal poder sotsmes;

no vey algu que de me s'aja cura,
e soy guardats, enclos, ferrats e pres,
de que n'fau grat a ma trista ventura.

Eu hay vist temps que no m'plasia res,
ara m'content de ço qui m'fay tristura,
e los grillons laugers ara preu mes
qu'en lo passat la bella brodadura.
Ffortuna vey qu'a mostrat son voler
sus me, volent qu'en tal punt vengut sia;
però no m'cur, pus ay fayt mon dever
ab tots los bons que m'trob en companyia.

Car prenh conort de com suy presoner
per mon senyor, servint tant com podia,
d'armes sobrat e per major poder,
no per default gens de cavalleria.
E prenh conort quan no puch conquerir
haver en res sens que treball no senta,
mas d'altra part cuyt de tristor morir
com vey que l' mon del revers se contenta.

Tots aquests mals no m' son res de soffrir
en esguart d'u qui al cor me destenta
e m'fay tot jorn d'esperança partir,
com no vey res que ns avans d'una spenta
en acunçar nostre desliuramen,
e mes que vey ço que ns demana Sforça,
que no sofir algu rahonamen,
de que langueix ma virtut e ma força.

Per que no say ni vey res al presen

que m puixe dar en valor d'una scorça,
mas Deu tot sol, de qui prenh fundamen
e de qui fiu, hi 'b qui mon cor c'esforça;
e d'altra part del bon rey liberal,
qui m socorrech per gentilesa granda:
lo qui ns ha mes del tot en aquest mal,
qu'ell me n traura, car soy jus sa comanda.

Reys virtuos, mon senyor natural,
tots al presen no us fem altra demanda,
mas que us recort que vostra sanch reyal
may defalli al qui fos de sa banda.

«Jus lo front port vostra bella semblança»

Jus lo front port vostra bella semblança
de què mon cors nit e jorn fa gran festa,
que remirant la molt bella figura
de vostra faç m'és romasa l'empremta
que ja per mort no se'n partrà la forma,
ans quan serai del tot fores d'est segle,
cells qui lo cors portaran al sepulcre
sobre ma faç veuran lo vostre signe.

Si com l'infants quan mira lo retaule
e, contemplant la pintura ab imatges
ab son net cor, no lo'n poden gens partre
-tant ha plaser de l'aur qui l'environa-,
atressí em pren davant l'amorós cercle
de vostre cors, que de tants béns s'enrama,
que mentre el vei mas que Déu lo contemple:
tant hai de joi per amor qui em penetra.

Així em té pres e lliats en son carçre
amors ardents, com si estés en un cofre
tancat jus claus, e tot mon cors fos dintre,
on no pusqués mover per null encontre;
car tant és grans l'amor que us hai e ferma
que lo meu cor no es part punt per angoixa,
bella, de vós, ans és çai ferm com torres
e sol amar a vós, blanca colomba.

Bella sens par ab la presença noble,
vostre bell cors, bell fec Déu sobre totes,
gais e donós, lluu pus que fina pedra,
amorós, bells, plus penetrants que estela;
d'on quan vos vei ab les autres en flota
les jusmetets, si com fai lo carboncles
que de virtuts les fines pedres passa:
vós ets sus llei com l'astors sus l'esmirle.

L'amor que us hai en totes les parts m'ascla,
car non amec pus coralment nulls hòmens;
tan forta amor com cesta que le cor m'obre
no fonc jamais en null cors d'hom ne arma.
Mas sui torbats que no fonc Aristòtils
d'amor qui ma art e mos cinc senys desferma;
co'l monjos bos que no es part de la cel.la,
no es part mon cors de vós tant com dits d'ungla.

Oh cors donós, net de frau e delictel,
prenets de mé pietats, bella dona,
e no sofrats que-z amant vos peresca,
pus que eu vos am mai que nulls homs aferma;

per què us suplei a vós, que etz le bells arbres
de tots bos fruits on valor grans pren s'ombra,
que em retenyats en vostra valent cambra,
pus vostre sui e serai tant com visca.

Mos rics balais, cert, vós portats le timbre
sus quantes són e el mundanal registre,
car tots jorns naix en vos cors e revida
bondats, virtuts, mes que en Pantasilea

b. La prosa historiogràfica: La *Crònica* de Jaume I

Jaume I (Montpeller, 1208 – València, 1276)

Font d'edició

JAUME I: *Crònica o Llibre dels fets*, edició a cura de Ferran Soldevila, ed. 62, Col. MOLC, Barcelona, 1982.

Biografia

Jaume I (Montpeller, 1208 – València, 1276)

Rei i cronista. Culturalment, el seu regnat continuà amb els patrons dels seus predecessors, i protegí la poesia trobadoresca. La seua principal aportació a la nostra historiografia és la seua crònica, titulada *Llibre dels fets*, escrita en primera persona, dictada per ell mateix i copiada pels seus escriptors. El seu procés de producció li ha configurat una marcada oralitat amb un llenguatge senzill i espontani, sobretot a la reproducció del discurs reportat. La seua, és una visió molt personal, del seu regnat, del seu poder, de les actuacions que protagonitzà, i ja des del seu naixement, envoltat de tota una sèrie d'elements fantàstics i miraculosos. Jaume I plantejà també la seua crònica amb una intenció moralitzadora, perquè servira de model per als monarques posteriors. Hi ha, finalment la qüestió del providencialisme, la justificació del seu poder i el de la monarquia, com un encomanament gairebé diví o sobrenatural.

Selecció de textos

«Retrau mon senyor sent Jacme, que fe sens obres morta és. Aquesta paraula volch Nostre Senyor complir en los nostres feytz, e iassia que la fe senes les obres no vayla re, can andues són aiustades fan fruyt, lo qual Déu vol rebre en la sua mansió.

E ia fos que.l començament de la nostra naxença fos bé en les obres nostres, havia mester mellorament, no per tal que la fe no fos en nós, de creure Nostre Creador e les sues obres a la sua Mare pregar, que pregàs per nós al seu car Fiyl que.ns perdonàs lo tort que li teníem.

On, de la fe que nós havíem, nos aduyx a la vera salut; e quan Nostre Senyor Ihesuchrist, que sab totes coses, sabia que la nostra vida s'alongava tant que fariem aiustament de bones obres ab la fe que nós havíem, feya'ns tanta de gràcia e de merçé, que per peccadors que nós fossem de peccats mortals, ni de venials, no volch que nós presessem onta ne dan, que vergonya.n poguessem aver en cort ne en altre loch. No volch encara que moríssem tro açò haguéssem complit.

E és tanta la merçé que Él nos feya, que tota hora'ns feya honrar de nostres enamichs de feyt e de paraula. Ens donà en nostra vida salut en nostra persona, e si algunes vegades nos dava malauties, fehia-ho en manera de castigament, en semblança de pare qui castiga son fiyl, car, diu Salamó que qui perdone a son fiyl les vergues de castigament, que mal li fa e no sembla que li vuyla bé.

E anch Nostre Senyor no'ns castigà tan fort que a nós tengués don; on li grahiem la hora quan nos castigava lo castigament que'ns feya, e ara de tot en tot, can conexem que per nostre bé ho feya.

E membra'ns bé una paraula que'ns retrau la Sancta Scriptura, que diu: Omnis laus in fine canitur, que vol dir aytant que la meylor cosa que.l hom pot haver, si és a la derreria dels seus ayns, e la merçé del Senyor de Glòria fa feyt a nós en aquesta semblança, perquè.s cumple la paraula de sent Jacme, que a la derreria de nostres ayns volch complir que la obra s'acordàs ab la fe.

E nós, esgardan e pensan qual era aquest món, en lo qual los hòmens qui viuen humanament, e com és petit aquest segle e frévol, e plé d'escàndel, e con l'altre ha glòria en sí senes fi, e Nostre Senyor, com la dóna a aquels qui la volen haver ni la percaçen; e esgardan encara con és gran lo seu poder e petita la nostra flaquea, e conguem e entenem per veritat aquest mot que diu la escritura: "Omnia pretereunt preter amare Deum", que vol dir aytant que totes les coses del món són trespassadores e que.s perden, sinó tan solament la amor de Déu.

E nós, conexen que aquesta era la veritat e l'als monçonega, volguem la nostra pensa e les nostres obres donar e pensar, e dreçar als staments de Nostre Salvador. E lexiem les vanes glòries d'aquest món, per conseguir al seu regne, car Él nos diu en l'Avengeli: "Qui vult venire post me, abneget semetipsum et tollat crucem suam, et sequatur me". E vol tant dir en romans, que qui vol venir après d'El, leys la sua voluntat per la Sua.

E membra'ns encara a nós les grans gràcies que Ell moltes vegades nos havia feytes, en temps de nostra vida; e maiorment a la derreria dels nostres dies, volguem leixar la nostra voluntat per la Sua.

E per tal que ls hòmens coneguessen e sabessen can haurien passada aquesta vida mortal, ço que nós hauriem feyt, ajudan-nos lo Senyor Poderós, en qui és vera Trinitat, lexam aquest libre per memòria. E aquels qui volran hoir de les gràcies que Nostre Senyor nos ha feytes, e per dar exempli a tots los altres hòmens del món, que façen ço que nós havem feyt, de metre la fe en aquest Senyor que és tant poderós».

c. La prosa religiosa: sant Vicent Ferrer

Vicent Ferrer (València, 1350 – Vannes, 1419)

Fonts d'edició

VICENT FERRER: *Sermons de quaresma*, estudi preliminar de Manuel Sanchis Guarner, ed. Albatros, 2 volums, València, 1973.

VICENT FERRER: *Sermons*, edició a càrrec de Gret Schib, ed. Barcino, vol. III, Barcelona, 1975

Vicent Ferrer (València, 1350 – Vannes, 1419)

Teòleg i predicador. De l'orde de predicadors de València, el 1389 ja era mestre en teologia de la seu del Cap i Casal. Fou confessor de Violant de Bar, muller de Joan I, i formarà part de la cort pontifícia de Pere de Luna, nomenat Papa d'Avinyó amb el nom de Benet XIII. Després d'una visió, Jesucrist li encomana que predique la fe cristiana abans de l'arribada de l'Anticrist. Abandona aquesta cort i inicia un viatge en el qual recorregué una bona part d'Europa. De la seua obra destaquen els sermons, que ens han arribat en diversos reculls compilats en llatí i en valencià. Els sermons són resums d'uns discursos que podrien durar fins a cinc hores, i que eren copiats al peu de la trona per tota una sèrie de reportadors que formaven part del seu seguici. Estaven estructurats en tres parts: *introductio*, *introductio thematis*, i *divisio thematis*, i destaquen pel seu llenguatge expressiu, l'ús dels diàlegs, onomatopeies, i altres recursos dels registres orals. També hi introduïa nombrosos exemples, amb intenció didàctica i moralitzadora.

Selecció de textos

Sermons

LXIV. *De assumptione beate Marie*

«Optimam partem elegit sibi Maria»

(Habetur verbum istud originaliter,

Lu. X^o ca^o, et recitatur in evangelio hodierno)

Ja sabets com aquesta festa de huy és la major de la gloriosa verge Maria, mare de Déu, per ço com és compliment de totes les altres, e és quan fo llevada en los braços del seu fill en la glòria de paradís. E de aquesta matèria e de les altres d'avant, tant com toque e pertany a la verge Maria, vos vull preÿcar. E si plau a Déu, serà matèria de gran consolació de vosaltres, correctió de vostra vida e salut de vostres ànimes. Mas primerament ab gran reverència, saludar-la em, dient axí: «Ave Maria», etc.

«Optimam», etc.

Aquesta paraula vol dir que la verge Maria ha elegida la part molt millor. Açò a declarar fa. E per declaració de aquella, sapiats que de la vida humanal, maxime de persones santes, són tres parts. La primera vida és la natura corporal; la 2^a, vida de gràcia spiritual; la 3^a, vida de glòria celestial. E és axí que la primera part, ço és vida de natura corporal o natural, bona és; vol dir, tant com la ànima està en lo cors, vivificant aquell, tant com hi està poch o molt, tal vida és la primera part: «quia omnis creatura Dei bona [est, et nihil rejiciendum, quod [74] cum gratiarum actione percipitur]» (P^a ad Timo., ca^o III°). Per què vida de la creatura corporal, bona vida és. Mas la 2^a és mellor, ço és, vida de gràcia spiritual, e és tant com la creatura està en la gràcia de Déu, que done vida a la ànima; alias morta és. E aquesta vida és mellor, més val que la corporal. Ideo dicit David: «Melior est vita...» (Ps. «Deus, Deus meus»). La III^a part de vida és de vida de glòria, e és la òptima, perquè, jatsie que estar en gràcia de Déu en aquest món sie bona cosa, però pot-la hom perdre; mas la vida de glòria e l cel és perpetual, e per ço es diu òptima: «Optima est enim [gratia stabilire cor, non escis]». (Ad Ebre., ult. ca^o). Bona és la primera part, mellor és la segona, mas molt mellor és la III^a, la òptima. E aquesta ha elegit la verge Maria. E per ço diu lo tema: «La verge Maria ha elegit la part molt mellor».

Veus lo tema declarat. Mas faré resposta a una qüestió. Dirie algun entricat: «O pare, ¿e què fa aquex tema a la verge Maria, com se digué de santa Maria Magdalena? Item, ¿què fa lo evangeli de huy a la festa present, com parlo de santa Maria e de santa Maria Magdalena? Axí que no fa res al propòsit.» Yo vos dic que l tema e lo evangeli de huy, si volem parlar a la letra, que és impertinent e no y fa res; mas si volem parlar a l'enteniment spiritual, dic que en tota la Bíblia no s trobe evangeli que axí perfetament pose la vida de la verge Maria, que aquest. Axí en vida activa com cotemplativa, tota és

en aquest evangeli. La vida activa sua estava en tres coses que són en santa Marta, e la contemplativa estava en tres coses que són en santa Maria Magdalena. Diu lo evangeli: «Intravit» usque «suam». Diu que Jesuchrist, quan anave preÿcan per lo món, diu que un dia entrà en hun castell, e negun hom que dona no l rebé sinó santa Marta, germana de santa Maria Magdalena. Ideo dicit: «Jesus intravit», etc.

Ara, açò pensat que face per la verge Maria. Secret hi ha. Veus ací la primera part: com Jesuchrist entrà en la verge Maria, ço és lo castell, en la sua concepció. Dirie algú: «Aquest món és dit castell?» Dic que hoc; lo qual ere alt per supèrbia, lo qual tenie Lucifer, e ere murat per supèrbia contra Déu, ere [75] entorrat per avarícia, ere vallegat per luxúria e enveja, ere provehit de vitualles per gola, ere armat de armadures maliciosas per peccat de ira e de accídia, que tots dormien en peccat. Aquest castell ere armat contra Déu. Vench Jesuchrist a conquistar-lo, e contra aquest castell tramès los seus apòstols, dient-los: «Ite in castellum, quod contra vos est», (Mat., 21° ca^o). En aquest castell entrà Jesuchrist lo dia de la sua beneita incarnació. Ara, vejam, quan hi entrà, qui l reebé en sa casa. No degú sinó la verge Maria. Quan l'àngel la saludà, e ella dix: «Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum» (Lu., ca^o [I^o]). E axí l rebé, e per ço és dita Marta, que vol dir domina, la senyora. Aquesta és la casa de la qual cante la Església: «Domus pudici pectoris». E donchs fa açò per la verge Maria. «Intravit Jesus in quoddam castellum, et quedam mulier», scilicet Martha, id est domina. Donchs bé appar ver que aquest evangeli és propi de la verge Maria, a la vida activa, e és la primera obra.

Ara vejam la segona obra. Diu: «Marta autem» usque «ministerium». Diu que quan Jesuchrist fon dins lo castell, santa Marta ere molt affaynada, metie's per casa per servir bé a Jesuchrist. E açò fa per la verge Maria. Hun secret vos diré: axí com santa Martha lo rebé e l serví, axí la verge Maria lo serví: quan vench, al dia de Nadal, que volch parir (no havie dolor axí com vosaltres), diu que ella féu tot ço que a fer s'i havie. Dix-li Joseph: «Iré a alguna dona que vos ajudi». E ella dix: «Lexa't, en beneyt, que quan lo concebí no y havie ajuda, e axí ara no m cal». Ella parí tota soleta, e parida començà'l a servir, e adorà'l besant-li les manetes e peuetes e los huylls; e com lo fill havie fret, ella matexa lo enbolcà ab los drapets e la faxeta. Depuix lo infantet plorava. Dix Joseph:

«O! mamar vol». (E ella no tenie leyt per tal com ere verge; car la dona no pot haver let, si no ha paria de hom.) «Iré a alguna dona que li'n dó.» Ella dix: «No y aneu», e va's agenollar e pregà a Déu lo Pare que li donàs lleyt ab què l'aletàs. Diu que una canal soptosament ne devallà del cel. E hon se mostre açò? Diu l'Església: «Nesciens virgo virum [peperit sine dolore Salvatorem saeculorum, ipsum regem angelorum sola virgo lactabat ubere de caelo ple-[76]no]». Ara pensat quiny serví fa la mare que ame la creatura ab gran cura. Ó féu vosaltres, mas no és res envés ella. Diu que quan volie fer oració, ella metie lo fadrí en lo breçol, e aquí lo adorave. Depuix, com a esterrada anà en Egipte ab Joseph, qui ere vell e fuster, que no podie ja fer fahena; mas la verge Maria VII anys donà vida a ella e a Joseph e a son fill de ses mans, que sabie texir; e no romanie la oració continuada, axí com hir vos declarí. E depuix, quan fo gran, com li apparellave de mengar! Per què, axí com la primera obra de Martha diu que s'esforçave a servir Jesuchrist, axí la verge Maria. Veus com fa açò al propòsit. E per ço diu: «In habitacione sancta coram ipso ministravi».

La III^a part: Diu lo evangeli: «Marta, Marta, sollicita es, et turbaris erga plurima». Açò fa per la verge Maria, e és la passió de Jesuchrist. Quan santa Marta lo hac rebut, dix que no pensava que l pogués ben servir, e havie gran ànsia e turbació contra les serventes. Açò matex havie la verge Maria en la passió de son fill; lo dia del Divendres Sant havie gran ànsia que les cadires del cel eren buydes e que no s podien reparar sinó per la passió de son fill; e en açò havie plaer, per reparació del humanal linatge. Mas d'altra part, quan pensave que en lo cel no podien ésser acompanyades les ànimes sinó que Jesuchrist fos acompanyat entre los dos ladres crucificat, avet ací turbació que havie. Ideo dicit: «Marta», id est domina, «Marta, sollicita es et turbaris erga plurima». Més, la verge Maria sabie que les ànimes dels sants Pares, qui eren en infern, més de mil mília millors, no n podien exir sinó que son fill, primo, fos gitat de Jerusalem, ab la creu, com a encantador; e per açò havie ànsia, e açò per [ço] com sabie ella ja que axí se havie a fer. Item més, sabie que les ànimes de les persones de purgatori, que passaven gran pena, no n podien exir sinó per la passió de son fill; e desigant açò, ere ansiosa, mas trobave's «erga plurima», ço és, de la passió de son fill que serie pres, açotat, crucificat, etc. Més, sabie que ls infants bategats qui morien innocents no podien entrar en paraís sinó per virtut de la passió de son fill; ere ansiosa de açò, se torbave. Més,

sabie ella que personas penidents per [77] deguna penitència que fessen no podien haver remissió de pecats; torbave's de ço que s devie esdevenir de son fill, fent penitència en la creu, que fon diciplinat, e dejunà e hac set, e portave cilici ab les spines, e féu oració, stant crucificat, per les quals coses se designe penitència; la verge Maria per açò se torbave. Més, sabia que ls màrtirs passats no podien haver glòria: havie ànsia que la haguessen; après havie turbació, que sabia que no s podie fer per altra forma fins que son fill hagués pres mort e passió. Per què diu: «Marta, Marta», per dar entendre que la senyora ere ansiosa, e per la turbació. Ffa açò per la verge Maria: no n'i trobareu altre, de evangeli, que axí face a la verge Maria, com aquest.

Ara anem a la vida contemplativa. Diu lo evangeli de santa Maria Magdalena: «Maria, sedens» usque «illius». Diu que santa Maria Magdalena assigné's als peus de Jesuchrist, hoint les seues paraules, pregant-lo que li digués queacom de la glòria de paraís. Açò per la verge Maria fa, per ço que Jesuchrist, stant chich, havie tanta sciència com ha huy en lo cel, mas no la volie mostrar encara; mas la verge Maria, sabent açò, fahie'l siure en una cadira, e ella assehie's als peus, pregant-lo que li volgués declarar la ley, e ell dehie: «He, mare!, e què voleu que vos diga?». Ella deye: «Mon fill, que m diguésseu com estan los àngels e l cel». E ell dehie: «Mare, trobareu que paraís és partit per 9 places. La primera és molt bella, dels àngels; e los hòmens e dones de penitència que han feta deçà ab oracions, dejunis, disciplina, cilici, etc., entraran aquí. En l'altra après són los archàngels, e és ja pus bella, on iran persones que no solament faran penitència, més encara han devoció spiritual, contemplan ab gran ardor, que no se'n poden fartar, hoín misses, sermons, ab moltes oracions que dien a matí e vespre, etc. L'altra és principats, e aquí van hòmens e dones que no solament fan penitència e han devoció spiritual, mas encara han misericòrdia, que fan almoyna volenters. L'altra és pus alta, que ha nom potestats, e allí iran los pacients que per deguna tribulació no murmuren contra Déu ne son proïsme, ans ab gran paciència ó comanen a Déu. L'altra és pus avant, e és de virtuts, [78] e allí van les persones pacífiques que no volen venjança, mas tots temps volen amor e caritat. L'altra és dominacions, on van los prelats bons, reys, senyors e bons regidors de pobles. L'altre és trons, e allí van aquells qui tenen pobrea apostolical e fan santa vida. L'altra és cherubins, e allí van les persones que han sapiència divinal. Lo derrer és seraphins, e aquí van les persones que són ardens de

amor supernal. Veus, mare mia, com està ordenada la glòria celestial.» E ella dix-li: «E yo, on iré?» E ell dix-li que tots aquests starien dejús ella, que pus alta starie. Et ideo: «Maria autem sedebat», etc. Veus com fa açò per la verge Maria. Item, altre dia dix-li que li digués com stave purgatori, com stan en pena aquells que y van. Altre dia de l'infèrn, com hi estan. «Mare mia, Lucifer, qui ere pus alt en paraís, està més baix ab los seraphins que l seguiren, après los dels cherubins, après los trons pus alts, etc.» Tot lo li declarave. Donchs, bé fa açò per la verge Maria. E ella podie dir la paraula de David: «Audiam quid loquatur in me Dominus meus, [quoniam loquetur pacem in plebem suam]» (psalm 84)].

La IIª que diu lo evangeli de santa Maria Magdalena és quan se clamà senta Marta que dix: «Domine, non est tibi cura», etc. Açò fa per la verge Maria, per la vida que tench après de la ascensió de son fill, que ja no li havie apparellar de mengar ne res, mas fahie aquella vida contemplativa. Deye ella: «No l poré veure pus ab los huylls corporals; almenys visitaré los lochs per on ere stada la vida passada» ab son fill. Primo, allí on fo feta la incaranació. Après anave a Betlem, allí on lo havie parit, contemplant com parí allí, e com los tres reys vingueren per adorar-lo. Depuix anava al flum Jordà, allí on fon bategat, contemplant com fo bategat, e Déu lo Pare li dix: «Hic est filius meus dilectus». E puix anava-se'n al desert, contemplan on dejunà son fill e on jahie. Depuix anava-se'n al Temple, contemplant com son fill preycave aquí; puix de ciutat en ciutat, ab fanch, ab fret, calor, pluges, neus, fam, set, etc. Depuix contemplave com ells abduys isqueren de Jerusalem, quan lo menaven a pengar ab la creu al coll, depuix com lo crucificaren, com lo soterraren en aquell moniment de pedra, com li appa-[79]rech en la sua resurrecció ab tots los sants Pares. Depuix anava-se'n a mont Olivet, contemplan com se'n pujà son fill alt als cels. Tal vida tenie. Finaliter, tot lo serví de primer havie jaquit: «Reliquid me sola ministrare». Mas ve ací una qüestió: ¿com se podia fer que cada dia ella fes açò, com sie lo camí gran de hun loch altre? ¿Com ó podie fer, maxime que diu sent Jerònim: «Maria cotidie in domo stabat et raro exhibat»? Yo crech que aquesta vida que ella fahie ere spiritual, e no corporal, que allí matex on estave, en sa cambra, contemplave, axí com podeu pensar de vosaltres, que en tant lo vostre enteniment és al cap del món.

Ací havets doctrina de la verge Maria, que majorment dones no vagen a romiatges, que, quan anaren a Roma l'altre any, moltes dones hi anaren proufembres que tornaren putanes. Vejats què m'esdevench a mi. Yo me esdevenguí en hun hostel, e la hostalera dix: «O, bé havets feyt quan no vingués anit, que de fet hi arribaren més de cent persones, entre religiosos e capellans, e hòmens e dones». E yo dix-li: «¿E on dormiren, tanta gent?». Dix la ostalera: «En aquella palliça, tots de rebolta». «E sens lum?». «Hoc». Déus me guard de tal romiatge! Mes filles, guardau-vos-hen! La verge Maria bé n'usave, quan fahie son romiatge, mas en la sua cambra, e axí ó devets fer vosaltres. Dos frares de nostre orde anaren a Sent Jachme. La hu ere vell, l'altre jove de XX anys, e yo diguí-li que no y anàs, que perillós li ere al jove. Finaliter, quan foren tornats, yo sí li diguí que en sa fe me digués què li havie esdevingut, e aquest dix que mala hi ere anat, que més li haguere valgut que s'hagués trencat la cama; car esdevenie's que a vegades jahien de rebolta hòmens e dones, e pensat que aquí s mesclaven en hora mala. E axí tenui lo consell de sent Pau: «Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus» (Ad Galat., VI° ca^o).

La III^a part és lo tema preposat: «Optimam partem elegit sibi Maria». Hun dia, axí com ella stava contemplant allí hon Jesuchrist se'n muntà als cels, dehie: «Mon fill, vós sabeu la amor que vos portí, e tant me feu estar en aquest món, que XXIII anys hi estat sens vós». E stant ella axí, diu que vench [80] hun àngel ab la palma verge molt vert, e sent Gabriel saludà-la, dient: «Mare de Déu, vostre fill me tramet ací a vós, e diu que d'ací a tres dies que vos apparelleu per a pujar al cel, que tota la cort de paradís se apparelle ja». Dix la verge Maria: «Tres coses desig: la primera, que m diguéssets lo vostre nom», que no l conexie, tanta ere la seua claredat. E l'àngel respòs: «E a què lo volets saber? Que ja l sabeu». E llavors conegue l. La 2ª cosa, que degú demoni no fos a la sua fi. No u demanave perquè ls hagués paor, mas perquè no volie veure tanta abhominació. E l'àngel, stant axí, llevà's als cels e dix: «Senyor, atorgats-ó vós, açò?»; ell respòs que hoc. E l'àngel se n'anà. E lo tercer dia tots los apòstols, qui eren escampats per diverses parts del món, soptosament vench hun tro gran ab una núvol e pres a sent Johan preÿcant; e tots los altres, axí matex soptosament, foren ab la verge Maria. Pensat-vos quiny gog havie ella, e dix-los la annunciació que l'àngel li havie feyta. E sabens açò, ploraren per la departença d'ella, e ella pregà'ls que no plorassen. E vench

Jesuchrist del cel ab tots los 9 òrdens dels àngels, que no n romàs degú en paraís. E la verge Maria, quan véu Jesuchrist, tota s'alegrà, e Jesuchrist saludà-la, e ella llavors dix: «Magnificat anima mea Dominum», etc. Dix Jesuchrist: «Mare mia, axí com, quan yo era fadrí, vós me portàs en vostres braços, axí yo vull portar la vostra ànima: dau-la'm». E la ànima isquè sens dolor. Finaliter, al terç jorn, resuscità en cors e ànima, e son fill pujà-la en paradís, on fo col·locada. E veus ací la solemnitat de huy. (Si vis dicere quomodo fuit collocata, dic per similitudinem ut supra is ascensione Christi, mutatis mutandis.)

d. El teatre: el *Misteri d'Elx*

El Misteri d'Elx

Font d'edició

ANÒNIM: *El Misteri d'Elx*, edició a cura de Lluís Quirante, ed. Gregal Llibres, València, 1986.

Argument

El Misteri d'Elx

Representació assumpcionista. És l'única mostra de teatre medieval representat a l'interior d'una església que s'ha conservat fins als nostres dies, i que el 1632 fou expressament autoritzat pel Papa Urbà VIII. L'argument es remunta als relats sobre l'Assumpció de Maria que contenen els evangelis apòcrifs, i que van ser divulgats, en el segle XIII, per Jaume de Varazze a través de la seua *Legenda aurea*. També s'han identificat coincidències amb algun sermó de sant Vicent Ferrer, el *Vita Christi* de Sor Isabel de Villena, i fins i tot, amb algun passatge del *Titant lo Blanc*. El Misteri d'Elx està dividit en dos dies, el dia 14, la Vespra, on s'escenifiquen els episodis previs al traspàs de Maria, i el dia 15, la Festa, quan se representen l'assumpció i la seua coronació. A diferència dels altres drames assumpcionistas coneguts, la dramatització és totalment cantada. Pel que fa a la representació, destaca també la seua escenografia: l'*andador*, el qual comunica l'entrada principal del temple amb el *cadafal*, on s'ubica la representació central. El *cel*, és una tela que cobreix l'anell de la cúpula, mentre que la *magrana*, l'*aracel li*, i la *coronació*, són els tres aparell mecànics que permeten l'ascens i el descens dels actors.

Selecció de textos

Primera jornada, la *Vespra*

Plany de Maria

[Maria mira a l'altar major i demana ajut al seu seguici]:

Germanes mies, jo voldria
fer certa petició aquest dia:
prec-vos no em vullau deixar
puix tant me mostrau amar.

[El seguici respon]:

Verge i Mare de Déu
on Vós voldreu anar
vos irem acompanyar.

[Maria avança unes passes i s'agenolla]:

Ai, trista vida corporal!
Oh, món cruel, tan desigual!
Trista de mi! Jo qué faré?
Lo meu car Fill, quan lo veuré?

[Maria s'agenolla davant de tres llocs de la Passió. A l'Hort de Getsemaní recita]:

Oh, Sant Verger Getsemaní
on fonc pres lo Senyor aquí!
En tu finà tracte cruel
contre el Senyor d'Israel.

[Després al Calvari]:

Oh, Arbre Sant digne d'honor
car sobre tots ets lo millor!
En tu volgué sang escampar.
Aquell qui lo món volgué salvar.

[Al costat del Sepulcre]:

Oh, Sant Sepulcre virtuós,
en dignitat molt valerós,
puix en tu estigué i reposà
Aquell qui cel e món creà.

[Finalment, el seguici es reuneix al voltant del llit i Maria, agenollada, expressa el desig de veure el seu fill]:

Gran desig m'ha vengut al cor
del meu car Fill ple d'amor

tan gran que no ho podria dir
on, per remei, desig morir.

Segona jornada, la *Festa*

Assumpció

[El cos de Maria és dipositat al sepulcre, al mateix temps, s'obrin les portes del cel i baixa l'Araceli amb l'ànima de la Verge i anuncia la seua resurrecció]:

Llevantau's, Reina excel.lent,
Mare de Déu omnipotent.
Veniu, sereu coronada
en la celestial morada.

Alegrau's que hui veureu
de qui sou Esposa e Mare
e també veureu lo Pare
del car Fill i etern Déu.

Allí estareu sens tristor
on pregareu per lo pecador
e reinareu eternament
contemplant Déu omnipotent.

[L'Àngel Major és substituït per la imatge de la patrona, i el cor inicia l'Assumpció de Maria al cel, en ànima i en cos]

e. El poeta Ausiàs March

Ausiàs March (València?, 1400 – València, 1459)

Font d'edició

AUSIÀS MARCH: *Poesies*, edició a cura de Pere Bohigas, ed. Barcino, 4 volums, 1952-1959.

AUSIÀS MARCH: *Poesies*, edició a cura de Vicent Josep Escartí, ed. Alfons el Magnànim, Col. *Biblioteca d'Autors Valencians*, València, 1993.

Biografia

Ausiàs March (València?, 1400 – València, 1459)

Poeta i cavaller. El seu pare, Jaume March, i el seu oncle, Pere March, foren hòmens de lletres, i el segon autor del *Llibre de concordances* (1371), o diccionari de rimes a l'ús dels poetes, que tingué molta difusió a l'època. Ausiàs March participà en les campanyes militars italianes del rei Alfons el Magnànim, a la de Sardenya coincidí amb els poetes Jordi de Sant Jordi i Andreu Febrer. Quan tornà a València fou premiat pel monarca amb la donació dels senyorius de Beniarjó, Pardines i Vernissa, i fou nomenat falconer major reial. A partir d'este moment el nostre poeta es dedica a administrar els seus béns i resideix a les seues possessions, sobre les quals tenia jurisdicció civil i criminal. Es casà dues vegades, la primera amb Isabel Martorell, de qui enviudà ràpidament. I la segona amb Joana Escorna, amb la qual tornà a residir a la ciutat de València, fins a la seua mort. No tingué descendència legítima. Conservem 128 poemes en un total de 10361 versos, l'obra d'Ausiàs March aborda tres temes fonamentals: l'amor, la moral i la relació de l'home amb la divinitat. El punt de partida de March és la seua experiència i la seua autoanàlisi, que contempla des de la concepció tomista d'un home compost de cos i d'ànima. Això provocarà en els seus versos un conflicte irresoluble, entre els apetits carnals d'una banda, i la reflexió del seu intel·lecte. Tot i conservar a nivell formal, els metres i les rimes de la poesia trobadoresca, l'obra d'Ausiàs March representa una passa endavant respecte d'esta tradició, el seu

llenguatge poètic no està occitanitzat, i la seua reflexió ja no pot encabir-se dins dels cànons de l'amor cortés.

Selecció de textos

«Alt e amor, d'on gran desig s'engendra»

Alt e amor, d'on gran desig s'engendra,
sper, vinent per tots aquests graons,
me son delits, mas dona m passions
la por del mal, qui m fa magrir carn tendra;
e port al cor sens fum continuu foch,
e la calor no m surt a part de fora.
Socoreu me dins los termens d'un' hora,
car mos senyals demostren viure poch.

Metge scient no te lo cas per joch
com la calor no surt a part extrema;
l'ignorant veu que lo malalt no crema
e jutja l sa, puys que mostra bon toch.
Lo pacient no pora dir son mal,
tot afeblit, ab lengua mal diserta;
gests e color assats fan descuberta,
part de l'afany, que tant com lo dir val.

Plena de seny, dir vos que us am no cal;
puys crech de cert que us ne teniu per certa,
si be mostrau que us esta molt cuberta
cella per que Amor es desigual.

«Lexant a part l'estil dels trobadors»

Lexant a part l'estil dels trobadors

qui, per escalf, trespassen veritat,
e sostrahent mon voler affectat
perque no m torb, dire l que trob en vos.
Tot mon parlar als qui no us hauran vista
res no valrra, car fe no y donaran,
e los vehents que dins vos no veuran,
en creur'a mi, llur arma sera trista.

L'ull de l'hom pech no ha tan fosqua vista
que vostre cos no jutge per gentil;
no l coneix tal com lo qui es subtil:
hoc la color, mas no sab de la lista.
Quant es del cors, menys de participar
ab l'esperit, coneix be lo grosser:
vostra color y ell tall pot be saber,
mas ga del gest no pora be parlar.

Tots som grossers en poder explicar
ço que mereix hun bell cors e honest;
jovens gentils, bons sabents, l'an request,
e, famejants, los cove endurar.
Lo vostre seny fa ço c'altre no basta,
que sab regir la molta subtilea;
en fer tot be s'adorm en vos perea;
verge no sou perque Deu ne volch casta.

Sol per a vos basta la bona pasta
que Deu retench per fer singulars dones:
ffetes n'a ssats molt savies e bones,
mas compliment dona Teresa l tasta;
havent en si tan gran coneximent
que res no l fall que tota no s conega:

a l'hom devot sa bellesa encega;
past d'entenents es son enteniment.

Venecians no han lo regiment
tan pasciffich com vostre seny regeix
suptilitats, que l'entendre us nodreix,
e del cors bell sens colpa l moviment.
Tan gran delit tot hom entenent ha
e ocupat se troba 'n vos entendre,
que lo desig del cors no s pot estendre
a leig voler, ans com a mort esta.

Lir entre carts, lo meu poder no fa
tant que pogues fer corona 'nvisible;
meriu la vos, car la qui es visible
no s deu posar lla on miracle sta.

«Veles e vents han mos desigs complir»

Veles e vents han mos desigs complir,
ffahent camins duptosos per la mar.
Mestre y ponent contra d'ells veig armar;
xaloch, levant los deuen subvenir
ab lurs amichs lo grech e lo migjorn,
ffent humils prechs al vent tremuntanal
qu'en son bufar los sia parcial
e que tots cinch complesquen mon retorn.

Bullira l mar com la caçola 'n forn,
mudant color e l'estat natural,
e mostrara voler tota res mal
que sobre si atur hun punt al jorn;

grans e pochs peixs a recors correran
e cerquaran amaguatalls secrets:
ffugint al mar, hon son nudrits e fets,
per gran remey en terra exiran.

Los pelegrins tots ensemps votaran
e prometran molts dons de cera fets;
la gran paor traura l lum los secrets
que al confes descuberts no seran.
En lo perill no m caureu de l'esment,
ans votare hal Deu qui ns ha ligats,
de no minvar mes fermes voluntats
e que tots temps me sereu de present.

Yo tem la mort per no sser vos absent,
per que Amor per mort es anullats;
mas yo no creu que mon voler sobrats
pusqua esser per tal departiment.
Yo so gelos de vostr'escas voler,
que, yo morint, no meta mi 'n oblit;
sol est pensar me tol del mon delit
—car nos vivint, no creu se pusqua fer—:

apres ma mort, d'amar perdau poder,
e sia tots en ira convertit,
e, yo forçat d'aquest mon ser exit,
tot lo meu mal sera vos no veher.
O Deu!, per que terme no y a 'n amor,
car prop d'aquell yo m trobara tot sol?
Vostre voler sabera quant me vol,
tement, fiant de tot l'avenidor.

Yo son aquell pus estrem amador,
apres d'aquell a qui Deu vida tol:
puy yo son viu, mon cor no mostra dol
tant com la mort per sa strema dolor.
A be o mal d'amor yo so dispost,
mas per mon fat Fortuna cas no m porta;
tot esvetlat, ab desbarrada porta,
me trobara faent humil respost.

Yo desig ço que m pora sser gran cost,
y aquest esper de molts mals m'aconorta;
a mi no plau ma vida sser estorta
d'un cas molt fer, qual prech Deu sia tost.
Ladonchs les gents no ls calrra donar fe
al que Amor fora mi obrara;
lo seu poder en acte s mostrara
e los meus dits ab los fets provare.

Amor, de vos yo n sent mes que no n se,
de que la part pijor me n romandra;
e de vos sab lo qui sens vos esta.
A joch de daus vos acomparare.

f. Curial e Güelfa

***Curial e Güelfa* (primera meitat del segle XV)**

Font d'edició

ANÒNIM: *Curial e Güelfa*, edició a cura de Marina Gustà, ed. 62, Col. MOLC, Barcelona, 1984.

ANÒNIM: *Curial e Güelfa*, edició a cura d'Antoni Ferrando, ed. Anacharsis, Tolosa de Llenguadoc, 2007.

Argument

***Curial e Güelfa* (primera meitat del segle XV)**

L'argument se situa a l'època de Pere el Gran (1276-1285), l'ambientació, la descripció dels episodis cavallerescos, i la incorporació de referents i de personatges històrics, demostra que l'autor volia donar-li versemblança a la seua obra. El relat està distribuït en tres llibres. En el primer, es presenta Curial, de família humil i educat a la casa del marquès de Montferrat. Güelfa, jove vídua i germana del marquès, s'enamora d'ell i el protegeix, fins que uns envejosos el calumnien, i Curial ha de marxar a Àustria. Allà, després d'uns fets d'armes, aconsegueix la mà de Laquesis, que ell rebutja. Güelfa se n'assabenta i gelosa l'obliga a regressar a Montferrat. El llibre segon comença amb el viatge de Curial al torneig de Melú, amb Festa, qui va com a representació de Güelfa. Torna a protagonitzar fets d'armes amb èxit i aconsegueix fama i reconeixement a la cort de París. Tanmateix, torna a caure en desgràcia i és marginat pel rei de França, aleshores regressa una altra vegada a Montferrat. Al tercer llibre, viatja fins a Terra Santa, naufraga i és empresonat al nord d'Àfrica, on també protagonitza fets d'armes molt meritoris. Aconsegueix el seu alliberament, barreja una ambientació realista i una història amorosa, i busca l'exemplaritat, per a servir de model cavalleresc.

Selecció de textos

Llibre segon

Curial i Arta a un monestir de monges

E tant anaren, que arribaren a un monestir de dones, on foren reebuts molt alegrement; e moltes de les monges del monestir se altaren de la bellesa e graciositat de la donzella, la qual era tan bella que en poques partides haguera trobat par. Emperò totes se altaven de Curial, e no es podien faltar de mirar-lo.

E, après que els hagueren donat a menjar, demanaren a Festa si era muller del cavaller. Ella respòs que no. Ladoncs se miraren unes a altres, e començaren a riure, e digueren:

— E, doncs, com anats en sa companyia?

Respòs Festa:

— E com! Ara és cosa nova errant menar donzella en son conduit?

Digueren elles:

— No és nova cosa; mas, encara que hagen nom donzelles, són dones.

— En nom de Déu —dix Festa— no són totes, ne jo ho seré per ell, si a Déus plau.

Lladoncs dix la priora:

— No, és mester que tots los hòmens sien mal nodrits.

Un n'altra començà a riure e, parlant baix, cuidant que Festa no ho oís, dix:

— Certes, vós direts ço que us plaurà, mas jo no creuré ui ne demà que no faça més juntes ab vós que ab los cavallers errants.

— No em meravell —dix una altra— que menys perill hi ha.

Axí que totes, unes de ça, altres de lla, començaren a mordre a Festa, la qual, com se trobàs picada de cada part, dix:

— Jo em pens que vosaltres lo voldríets haver per sacristà.

De què elles feren les major rialles del món. E així, trufant totes ensems, passaren aquell dia.

Com venc lo vespre, après que hagueren sopat, fonc assignada a Curial una notable cambra on dormís, e digueren a Festa, ella si volia dormir en aquella cambra ab son conduïdor. Respòs Festa:

— Jo moltes vegades he dormit ab ell en una cambra, e així, no me n'esquivaria ara; mas trobant altre loc on dormir, tots temps lo prenc.

— En nom de Déu —dix la Priora, qui era jove e molt bella senyora— dormits on solets e no curets d'aquestes trufes, car jo us promet, en ma bona fe, que no en veets ací alguna, per santa que sia o cuit ésser, que no volgués anar al torneig en son conduit, així com vós fets. E bé estats ensems, car, per ma fe, no obstant que vós siats molt tenguda a Déu per la bellesa gran que us ha donada, no menys li sóts tenguda de tan bell cavaller com vos ha donat per conduïdor, car, jo us certific que poc temps ha que són venguda de la cort de mon senyor, lo rei de Francça, on per fets del monestir era anada, e viu infinits cavallers, mas jo no em record haver-ne vist tan bell ab gran res.

Dix Festa:

— Lladoncs, e mo havets nom, vós senyora?

La priora respòs:

— Jo he nom Yoland le Mengre, e he dos germans, apellats lo un Johan le Mengre, en altra manera mossén Bociquaut, l'altre ha nom Rubín le Mengre, cavallers assats de bon renom.

Festa, qui ja per fama la coneixia, sabé la priora ésser bona dona e de bon llinage, e sí la tengué en molt major estima que d'abans.

E, mentre que la col lació venia, segudes totes entorn de Curial, començaren a jugar a molts jocs; emperò, la priora ocupava tota via a Curial e, parlant ab ell, no li donava lloc de atendre als jocs ne de respondre a les demandes que li feien. Lladoncs una monja, molt ben parlant (e anava molt bé en noves), dix:

— Senyora, o em pens que si aquesta donzella que ací és, hagués sabut que vós la deguéssets retenir ací e vós metre-us en companyia del cavaller per anar al torneig, crec que ab dur cor hi fóra venguda.

La priora dix:

— Callau, que les dones jo han per usança assallir camins ne apresonar cavallers.

— Ver és —dix l'altra monja— e jo no em sé ell si es té per segur o per presoner ací on vós lo tenits en vostre poder, mas són certa que bé axí o millor li sabríets traure lo cotó del jupó com cavaller errant qui vage als torneig —de què la priora ris molt, e sí feren totes.

Curial semblantment reia, mas, certes, Festa cuidava morir de malenconia; e sí demanà a la priora qui era aquella monja que axí parlava. La priora respòs:

— Joanina de Borbó.

Festa, que oí lo seu nom, se girà vers ella, e féu-li molt gran reverència. Mas Joanina dix:

— Donzella, no us cal afalagar, car jo em pens que no traurets lo cavaller del monastir aquesta volta e, si Déus vos fa gràcia que jamés lo cobrets, guardats-vos bé de tornar-lo en monestir de dones.

Totes les monges feien tanta festa a Curial e a Festa, e ab tanta alegria reien, que açò era una gran maravella.

Mas com Festa s'apercebés de la trufa, volent axí mateix trufar ab les altres qui la motejaven dix:

— Ara, en nom de Déu, sia vostre lo cavaller, e jo us en quite tota ma part, car, en ma fe, jo us jur que no hi hauria estat longament que us faria mal goig.

— E com? En tal punt l'havets més? —respongueren elles.

— Yo no l'he mes en degun punt —dix Festa— emperò jo us veig de tal pèl, que encara esta nit jugaríets a punyades qual de vosaltres l'hauria.

Ladoncs una vella, si bé s'estava un poc apartada, dix:

— Amiga, per ço hi estats vós bé, que partirets la brega tolent l'ocasió; e jo no sé de quiny pèl nos vets, mas yo veig a vós de tal, que no el perdrets de vista si en sòts creguda.

Duraren les noves per gran peça; e ladoncs una senyora jove e molt gentil, la qual Gileta de Berrí havia nom, e la qual encara no havia parlat, acostant-se a Festa dix:

— Ma sor, no curem de burles; jo us convide a dormir ab mi aquesta nit.

Respòs Joanina: — E no us valdria més convidar lo cavaller?

Respòs Gileta: — No, que no em valdria res: sia, en nom de Déu, de la priora, que yo conec que no en faria part a degú, mas almenys en aquesta no em metrà contrast.

Festa ho atorgà.

Ladoncs la priora, donant fi als jocs, se llevà dempeus, e sí feren totes les altres.

g. Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*

Joanot Martorell (València, 1410 – València?, 1465)

Font d'edició

JOANOT MARTORELL: *Tirant lo Blanc*, edició a cura de Vicent Josep Escartí i Albert Hauf, ed. Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, Col. *Clàssics Valencians*, València, 1990.

Biografia

Joanot Martorell (València, 1410 – València?, 1465)

Cavaller i escriptor. La seua família estigué vinculada al Ducat de Gandia i a la cort reial de Martí l'Humà. Son pare, Francesc Martorell fou jurat i conseller de la ciutat de València, i alcaid i batlle de Cullera, i amb la seua mort començà la decadència de la família. Nomenà Joanot hereu universal dels seus béns, però els casaments de les seues germanes Damiata i Isabel, i la seua mala gestió i la del seu germà Galceran, l'abocà pràcticament a la ruïna als darrers anys de la seua vida. Viatjà a Anglaterra, on visqué uns mesos, i de tornada estigué a Portugal. Les seues disputes sobre l'honor i sobre qüestions econòmiques ens han reportat nombroses lletres de batalla, en les quals reptava a combats a tota ultrança els seus adversaris. El 2 de gener de 1460 començà la redacció del *Tirant lo Blanc*, la nostra novel·la cavalleresca més important. La dedicà a l'infant Ferran de Portugal i fou publicada a València el 1490. El seu èxit permeté una reimpressió a Barcelona set anys després, i al llarg de l'Edat Moderna fou traduïda a l'italià, al francès i al castellà. El *Tirant* és la biografia d'un cavaller bretó que busca fama i honor de cavalleria, primer a Anglaterra, després participa al setge de l'illa de Rodes, arriba a l'imperi grec i esdevé cap de les forces imperials contra la invasió turca, torna al nord d'Àfrica i inicia una llarga campanya de conquestes i de conversions sobre els musulmans. I, finalment, regressa a Constantinoble per salvar definitivament l'imperi, i acabar els seus últims dies. Les dificultats econòmiques obligaren Joanot Martorell a empenyorar el seu manuscrit a Martí Joan de Galba, donzell seu, i este fou qui

s'encarregà de la seua edició. Fins el 1990 fou considerat coautor de l'obra, però s'ha demostrat que la seua participació no fou tant important i es limità a diferents correccions en el text, i a la redacció dels títols o entrades dels capítols. S'han considerat com a fonts literàries del Tirant, entre d'altres, el seu Guillem de Varoïc, adaptat per Martorell a partir del roman anglonormand del segle XIII *Guy de Warwick*, la Crònica de Ramon Muntaner, el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull, la *Faula* de Guillem de Torroella, les *Històries troyanes*, i diferents passatges de Joan Roís de Corella.

Selecció de textos

Capítol CXXVII

Com la Princesa conjurà a Tirant que li digués qui era la senyora qui ell tant amava.

-Digau-me, Tirant -dix la Princesa-: sí Déu vos lleixi obtenir lo que desitjau, dieu-me qui és la senyora qui tant de mai vos fa passar, que si en cosa neguna vos hi poré ajudar ho faré de molt bona voluntat, car molt me tarda de saber-ho.

Tirant posà la mà en la mànega e tragué l'espill e dix:

-Senyora, la imatge que hi veureu me pot donar mort o vida. Mane-li vostra altesa que em prenga a mercè.

La Princesa pres prestament l'espill e ab cuitats passos se n'entrà dins la cambra pensant que hi trobaria alguna dona pintada, e no hi véu res sinó la sua cara. Llavors ella hagué plena notícia que per ella se faïa la festa, e fon molt admirada que sens parlar pogués hom requerir una dama d'amors.

E estant ella ab aquest plaer del que havia vist fer a Tirant, vengueren la Viuda Reposada e Estefania e trobaren la Princesa molt alegre ab l'espill en la mà, i elles li digueren:

-Senyora, d'on haveu hagut tan galant espill?

E la Princesa los recità la requesta d'amors que Tirant li havia feta e dix que jamés no havia oït dir a negú:

-Ne en quants llibres he llests d'històries no he trobada tan graciosa requesta. ¡Quanta és la glòria del saber que tenen los estrangers! Jo em pensava que lo saber, la virtut, l'honor e gentilea, que tota fos en la nostra gent grega; ara conec que n'ha molt més en les altres nacions.

Respòs la Viuda Reposada:

-Ai senyora! E com vos veig caminar per lo pedregall, que l'un peu va tan que l'altre no el pot aconseguir. Veig les vostres mans de pietat plenes, e los ulls atorguen ço que los altres volen. Digau-me, senyora, ¿és justa cosa ni honesta que la vostra altesa faça tanta festa com feu a un servidor de vostre pare, lo qual ha rebut quasi per amor a Déu en sa casa e és estat llançat per aquell famós rei de Sicília ab gent replegadissa, ab robes d'or e de seda manllvades? ¿E per tal home com aquest voleu perdre la perpetual fama de vostra honesta pudícia, no podent viure en hàbit de donzella ni com a filla d'Emperador, de la qual persecució e infàmia ne serien leses les orelles dels oïnts? Deixau l'honestat a part posada, e gloriejau-vos del que deuríeu abominar, la qual cosa tota donzella se deu llunyar de tals inconvenients qui porten ab si vergonya, com matrimoni desitgen ab vós ésser ajustats, e aquells haveu denegats fins ací ab paraules de falsa hostalera, e haveu decebut, e vera execució del vostre bé, honor e fama, e voleu abandonar e oblidar lo deute que deveu a natura; e més vos valria morir o no ésser eixida del ventre de vostra mare, que tal infàmia vingués a notícia de les gents d'honor. E si us ajustau ab ell per amor no lícita, què diran de vós? E si per lícit matrimoni vos ajustau ab ell, feu-me gràcia del títol que té, de duc, comte o marquès, o de rei. No us vull dir més, car no só dona que em contente de paraules on és dubtosa l'execució d'honestat. ¿Voleu que us diga ab tota veritat? En negun temps no haveu sabut honestat ni honor de quina color van vestides. Aquesta és la poca coneixença que vós teniu; e molt vos seria, ma filla, morísseu amant honestat que vergonyosament viure.

E donà fi en son parlar. La Princesa estigué molt alterada de les paraules que la Viuda li havia dites, e quasi plorant se n'entrà en lo seu retret; e Estefania après d'ella, dient-li que no es devia tant congoixar, aconhortant-la en la millor manera que podia.

-¿No és fort plaga aquesta -dix la Princesa-, que jo sia subjugada al pare e a la mare, e encara ens causa neguna sia represa per la dida qui m'ha alletada? ¿Què faria ella si m'hagués vista fer alguna cosa deshonesta? Jo crec que ab crida ho haguera publicat per tota la cort e encara per la ciutat. Esperança tinc en Déu que la sua malvada llengua deshonest e maldient, acompanyada d'injurioses blasfèmies, que jo li'n faré passar condigna pena.

-¿Qui em faria a mi estar -dix Estefania-, per temor de pare, de no dansar e festejar segons a nosaltres, donzelles cortesianes, és dat? Com sia cosa acostumada com les donzelles estant en cort se tenen a molta glòria que sien amades e festejades, com tinguen tres maneres d'amor, ço és: virtuosa, profitosa e viciosa. La primera, que és virtuosa e honorosa, és quan algun gran senyor, infant, duc, comte o marquès, qui serà molt favorit e cavaller molt virtuós, si aquest tal ama una donzella, a ella li és molta d'honor que totes les altres sàpien que aquest dansa o juny o entra en batalla per amor d'ella, e fa fets honorosos de renom e fama; ella lo deu amar perquè és virtuós e d'amor virtuosa. La segona és profitosa, e aquesta és quan algun gentilhom o cavaller d'antic llinatge e molt virtuós, amarà una donzella e ab donatius la induirà a sa voluntat, e no l'amarà sinó per son profit ; tal amor a mi no plau, que tan prest com lo profit cessa, l'amor defall. La terça és viciosa, com la donzella ama lo gentilhom o cavaller per son delit, lo qual serà fart de raó ab les paraules molt afables que vida vos donen per un any, emperò si d'allí avant passen, e poden aplegar al llit encortinat e los llançols bé perfumats, e tota una nit d'hivern poden estar; tal amor com aquesta me par molt millor que neguna de les altres.

Com la Princesa oí així parlar a Estefania de tan bona gràcia, pres-se a son riure e passà-li gran part de la malenconia que tenia.

-E esperau un poc, senyora -dix Estefania-, encara vos vull més dir de tres articles de la fe, los quals vostra altesa no sap ni ha per ventura jamás oïts dir. La bona condició de nosaltres per gràcia de Déu és tal, que si los hòmens la sabien, ab menys treball induirien les donzelles a llur voluntat si servaven aquest orde. Totes nosaltres som naturalment de tres calitats, e per lo meu mal conec lo de les altres. La primera, totes som cobdicioses; la segona, goloses; la terça, luxurioses. En lo primer article l'home de bon sentiment deu treballar en conèixer la dona que ama quala d'aquestes tres calitats li plau més, car si és més cobdiciosa, e posat cas que sia enamorada d'altri, e vós li donau més que l'altre, per la cobdícia lleixarà aquell e amarà a vós; en aquesta manera la fareu desenamorar d'aquell qui primer amà, e amarà a vós; après que sou passat a ella, vos darà lo vostre, e tot lo seu. Si és golosa, trameteu-li presents de moltes maneres de llepolies e de fruites novelles, e del que ella més se delita. Si és luxuriosa, com parlareu ab ella no li parleu sinó del mester de ço que ella s'alta. E encara tenen una altra major bondat, que les qui són casades, si s'enamoren de negú no volen haver amistat ab home qui sia millor que son marit ni equal, ans nos baixam a més vils que ells no són e som enganadores de nostra honor e de la corona d'honestat. Com la dona ix del ventre de sa mare, en la front porta escrit ab lletres d'or Castedat. Açò jo davant altri no gosaria dir, mas acuse a mi mateixa primera que a neguna de les altres. Emperò mirau la comtessa de Miravall com li pres que cometé adulteri e hagué la pena que mereixia, car en fe e seguretat sua, dormint lo marit en lo llit, ella posà en la cambra un gentilhom, e no dels millors, de qui ella ea enamorada. Lo Comte despertà's e no es trobà la muller al costat. Dreçà's en lo llit e sentí remor en la cambra; llevà's corrent e donà grans crits, e pres una espasa que tenia al cap del llit. La Comtessa apagà la llum. Lo fill, qui dormia en una recambra, saltà del llit e encès una antorxa, e entrà en la cambra del pare. Lo gentilhom qui véu lo fill ab la llum, donà-li ab l'espasa per lo cap e matà'l. E lo Comte matà akl gentilhom e a la Comtessa, e foren pagats de llur maldat.

E estant elles en aquestes raons, l'Emperadriu demanà de sa filla on era, que molt havia que no l'havia vista. Ella xiqué en la sala e trobà allí a l'Emperadriu que li demanà de què tenia tan vermells los ulls.

-Senyora -dix la Princesa-, lo cap hui tot lo dia me fa mal.

Féu-la seure en les sues faldes, e estava-la besant moltes voltes.

Lo següent dia dix Tirant a Diafebus:

-Parent e germà, prec-vos que aneu al palau e posau en raons a la Princesa e vejau si poreu sentir de sa altesa com ha pres lo fet de l'espill.

E Diafebus hi anà prestament e trobà l'Emperador que entrava en missa. Com fon acabada, Diafebus s'acostà a la Princesa i ella demanà-li què era de Tirant.

-Senyora -dix Diafebus-, partit és de la posada per anar a seure en la cadira del juí.

-¡Si sabésseu -dix la Princesa- quin joc me féu lo dia passat! Ab un espill me requerí d'amors. Mas deixau-lo'm veure, que jo li diré coses que no hi pendrà gens de plaer.

-Ai senyora bona! -dix Diafebus-. Tirant ha portat ací flames de foc i no n'hi ha trobades.

-Si -dix la Princesa-, mas lla la llenya és de malves e, per l'aigua que ha passat, tota és tornada humida! Mas ací n'hi trobareu, en aquest palau, de majors e de millors, i escalfa molt més que vós no dieu. És d'una llenya qui ha nom Llealtea, la qual és molt tendra e seca e dóna repòs ab alegria a qui escalfar-s'hi pot.

-Senyora, façam així com vos diré -dix Diafebus-. Si a la vostra celsitud vendrà en plaer, prengam de les vostres, qui són bones i seques, e de les nostres, qui són molles e humides; e façam de tot una massa a semblança e factura vostra e del virtuós Tirant.

-No! -dix la Princesa-, que dos extrems no estan bé en una.

E burlaren així fins que foren tornats en la cambra. Diafebus pres comiat e tornà-se'n a la posada, e recità a Tirant tot lo parlament que havia tengut ab la Princesa.

Com foren dinats, e Tirant conegué que l'Emperador devia dormir, ell e Diafebus anaren al palau; e d'una finestra Estefania los véu venir. Ab cuitats passos ho anà a dir a la Princesa:

-Senyora, ja vénen los nostres cavallers.

E la Princesa ixqué en la cambra de parament. Com Tirant véu a sa senyora, féu-li molt gran reverència humiliant-se molt a ella, e la Princesa li reté les saluts ab la cara no prou afable ni segons havia acostumat. Tirant, no prou content del gest de sa senyora, ab veu baixa e piadosa li dix lo següent parlar:

-Senyora de totes perfeccions complida, suplic a l'excel.lència vostra voler-me dir lo vostre pensament, que a mi par que dies ha no he vist fer tal comport a l'altesa vostra.

-Lo meu comport -dix la Princesa- no és de plaure a Déu ni menys al món, emperò puix la sort vos ha portat en fer aquest novell cas, vos diré la causa per on lo vostre poc saber e bondat se mostraran.

b. Jaume Roig, l'Espill

Jaume Roig (València, primera meitat del segle XV – València, 1478)

Font d'edició

JAUME ROIG: *l'Espill*, edició i pròleg de Vicent Escrivà, ed. Alfons el Magnànim, Col. *Biblioteca d'Autors Valencians*, València, 1981.

Biografia

Jaume Roig (València, primera meitat del segle XV – València, 1478)

Metge i home de lletres. De descendència asclepiada, son pare Jaume ja era metge, fou examinador de cirurgians i de metges de la ciutat de València, i assolí en vida un gran prestigi professional i social. El 1434 ja està documentat com a mestre en medicina. Administrà i fou visitador dels hospitals més importants i de diverses parròquies del Cap i Casal. Entre tots destaca el seu càrrec d'administrador i de metge del convent de la Trinitat de València, quan era abadessa Sor Isabel de Villena. Es casà amb Isabel Pellicer i tingué sis fills, i des de 1446 fou metge de la reina Maria. Com a literat aportà l'*Spill*, també anomenat *Llibre de les dones* i *Llibre de consells*, compost 16.359 versos tetrasíl·labs apariats distribuïts en quatre llibres. Al prefaci, Roig presenta la intenció moralitzadora de la seua obra, adreçada als joves i als vells que es lliuren a l'amor, i en contret al seu nebot, en Baltasar Bou. Les dones capitalitzen totes les desgràcies del narrador, des de les seues primeres aventures juvenívoles, passant per tota una sèrie de matrimonis fracassats, al tercer llibre se li apareix Salomó i li descriu tots els tòpics del misoginisme i la ginecofòbia medievals, i al final, el protagonista es lliura a la solitud, lluny de qualsevol dona, de les quals únicament salva la muller de l'autor, Isabel Pellicer, i la Verge Maria. Les situacions descrites a l'*Spill*, arriben en moltes ocasions al to grotesc i sarcàstic, fet que s'ha associat a un to burlesc i irònic de Jaume Roig, per resaltar els vicis i els defectes de les dones.

Selecció de textos

L'Spill

[Sobre les monges]

(...)

Si són prenyades

e ve a llum,

és llur costum

a tres o quatre

fer-los debate

ab daus rifant

o sorts gitant

«pare qual és»;

mas les de més

mai no parixen,

ans se'n desixen

polidament;

sabidament

la llet s'exuguen.

(...)

Quant les convoquen

per elegir

al monestir

nova pastora,

no'ls palu priora

dona sabent,

ni Déu tement,

ni que vots serve,

ni que conserve

en pau, amor,

honor, favor

lo monestir;

plau-los tenir

bé babarota:
qualque babota
ni s'ou ni's veu.
A la llur veu,
concordament
e scientment
tal elegixen
e reverixen
davant la gent;
dins lo covent
li fan les figures,
serven ses lligues,
fan lo que solen,
més que no volen
ab tal badessa.

(...)

Altra fallàcia
tenen prou presta:
a llur requesta
sos amadós
e servidós,
més que catius,
banant motius
de falsedat
sens veritat,
perquè's deporten
e mills conforten
llur apetit
e l'esperit,
bulles propícies,
mas surreptícies,
de cort obtenen;

ab ells s'entenen
los delegats
e clerats
jutges profans,
los escrivans
e advocats.
Mal amagats
molts articulen,
metges tribulen,
fals testifiquen,
e que'ls apliquen
tenir gran còliques
e malendòliques
congestions;
ab ficcions
e fals procès,
dad'a través
plaent sentència,
sens consciència,
ixen defora.
Van en mal hora
de port en port
i d'hort en hort,
de cambra en cambra,
fins a l'Alfambra
tan profanada
qu'és en Granada;
adés guarint,
adés parint,
scandalitzant
tots los oents
e tals veents

deshonestat.

Llur santedat

en açò sta.

(...)

Altra vegada

que fon prenyada

(la voluptat

o lo prenyat,

qual la hi mogué

mai se sabçe),

del vi novell

del monestrell

beure pres tema.

Ple de verema

era lo trull.

Al major bull

e fortalea

ella hi muntà;

bé n'apartà

fondo la brisa;

sens pagar sisa

pens ne begué,

e romangué

lo cap ficat

d'on apartat

la bris'havia.

Lo cos tenia

sobre la vora.

Mori'n mal hora,

de mort honrada;

massa sobtada

no esperà'l part.

Io restí fart,

enfastijat,

ben enujat.

Ja amortallada,

en la vesprada

fiu la portassen

e soterrassen

al monestir.

De dol vestir

no me'n volguí:

poc me'n dolguí.

i. la poesia satírica: Lo procés de les olives

Bernat Fenollar (Penàguila?, 1435/1440 – València, 1516)

Font d'edició

BERNAT FENOLLAR [el ali.]: *Lo procés de les olives*, estudi introductor de Salvador Jàfer, edició a cura de Vicent Pitarch i Lluís Gimeno, ed. Eliseu Climent, València, 1988.

Biografia

Bernat Fenollar (Penàguila?, 1435/1440 – València, 1516)

Poeta. Residí habitualment a la ciutat de València i fou assidu a les tertúlies literàries de l'època, les quals generaren la literatura satírica del cinc-cents. Col·laborà especialment en la del noble Berenguer Mercader i contribuí a la difusió dels certàmens poètics. Per exemple, Fenollar és l'autor del cartell de les *Trobes en labors de la Verge Maria*, primer llibre imprès en la nostra llengua, celebrat el 1474 sota la protecció del virrei Lluís Despuig, i en el qual hi participaren d'altres poetes destacats com Jaume Roig, Joan Roís de Corella o Bernardí de Vallmanya. La seua millor obra religiosa és *Lo Passi en cobles*, però és a la poesia satírica on escriurà els seus versos més reeixits. L'autoria d'estes obres és normalment coral i Bernat Fenollar participarà en l'elaboració dels títols més importants. Els *Escacs d'amor*, en la qual col·laboraren Narcís Vinyoles i Francesc de Castellví, i *Lo procés de les olives* (1497) [falta acabar-ho amb una mica d'informació sobre el llibre]

Selecció de textos

Demana lo Reverent Mossén Fenollar al honrat y discret en Johan Moreno

De vós y de mi lo temps assegura
a l'home celós de mal sospitar,
car tot nostre fet està en parlar,
cercant lo descans d'enuig e tristura.
Perquè vull saber, menjant vós olives, 5
lo com de aquelles traheu lo pinyol,

i com, de la closca, lo chich caragol,
que fer yo no u puch, sens dents, ab genives.

Resposta

D'olives lo past és fina pastura,
molt més que lo çucre se pot desijar; 10
yo no só en temps de renunciar,
car fort en mi sent rebrotar natura,
e tinch gran desig de dolçes olives
que, ab gran sabor, lança's lo pinyol,
menjant per lo gust d'un bell caragol 15
que tinch molt guardat per fregar genives.

Rèplica

Puix també glosau la mia textura
y ab seny equívoch voleu postil-lar,
yo m dubte que l brot que us veu rebrotar
retinga virtut, ni menys la verdura. 20
Y, ab tan flach rotló, de tan forts olives
no crech que may oli tragau del pinyol
si banya no trau vostre caragol,
donchs, com poreu may fregar-ne genives?

Resposta

Yo no m meravell de vostra pintura 25
ni de la tenor de vostre cantar,
que vós me vullau com a vós jutgar,
segons vostre test vós feu la lectura.
Si vós no podeu menjar les olives,
yo tinch fermes dents per traure l pinyol, 30
hi, treta la banya, lo viu caragol
fa créixer saliva per boca y genives.

Rèplica

Fengir de potència edat tan madura,
aquesta rahó no vull decretar;
consell tan loat no 's deu oblidar: 35
cognosce te ipsum, car és gran cordura.
Y axí jutgareu, ab tendres olives,
lo quant poch campeja lo corcat pinyol,
hi l calapatench mustiu caragol
si pot fer boçí que umpla genives. 40

Resposta

Segons nostra ffe y per conjectura,
resurrecció no 's deu gens dubtar:
demonstren virtut de ressuscitar
la vista y lo toch de bella figura.
Tal propietat tenen les olives: 45
que fan gros boçí d'esmortit pinyol,
hi alçar lo cap al flux caragol,
cercant aquell loch on són les genives.

Rèplica

Alçar pot lo cap, mas no serà dura
la carn de aquell, per a barrinar 50
l'esmortit pinyol pot vida cobrar,
mas força no pas d'obrir tancadura.
Deixau, donchs, als jóvens aqueixes olives,
hi vós, com a vell, salvau lo pinyol:
reclam és de guatles vostre caragol, 55
tam flux com dieu per rompre genives.

Resposta

D'aquestes olives feta faixadura,
jens vós no dubteu que fa revivar,
que ab medicina axí singular
lo vell bé porà llimar la clausura. 60
Vós feu mal juhí contra les olives,
de l'arbre d'amor bell fruyt sens pinyol,
car fan escalfar lo fret caragol
y entrar sens empaig de dures genives.

Rèplica

Del libre d'amor és ley y escriptura 65
que, tantost que l'om se coneix passar
lo punt hi lo terme del sexantenar,
se deixe d'amors ni n prenga procura.
Inàbil és fet per a tals olives,
ni per a may traure d'aquelles pinyol, 70
la vella virtut de tal caragol,
e, donchs, avorrir deuen tals genives.

Resposta

Aquell gran esplet que molts desnatura
en la joventut, per molt practicar,
a la velledat no deixa plegar 75
virtut natural, mas fa que poch dura.
Donchs, si m só guardat per a tals olives
semblant sens excés lavor del pinyol,
miracle no és al vell caragol
restar-li virtut d'entrar per genives. 80

Rèplica

Tendran les olives prou gran desventura,

que l vostr apetit hagen a sperar;
e si en jovent volgués dejunar,
en la velledat, sentreu-ne feretura?
No s poden salvar tan fines olives 85
ab such ja florit de rànciu pinyol,
deffall per poch ús cascun caragol,
tan prest com per massa amprar les genives.

Resposta

Enveja mostrau de ma gran ventura,
que ls béns de amor me hagen a dar: 90
yo no só com vós, que no pot portar
vostra ànima cos feixuch de vellura.
No us prenga desig de les tals olives
ni n cobdicieu molla ni pinyol,
que n vós no y viuria lo mort caragol, 95
en cas que us prestassen la boca y genives.

Rèplica

Si l meu cos se nega, lo vostre no sura:
que vells som los dos e no s pot negar,
donchs, com la ventura vos puch envejar
que us vinga tan prop de la sepultura? 100
Cert, yo no desije com vós les olives,
ni puch en aquelles plantar lo pinyol:
puix vós no podeu alçar caragol,
donau peix seget a vostres genives.

Resposta

Vós tot sou vestit de tal vestidura 105
qual vós la volríeu en mi abrigar,
açò s manifest a qui u vol mirar,

no us vull dir injuria que m par oradura.
Hi voleu fengir no menjar olives
per por de infàmia hi del seu pinyol, 110
ypòcrit sí sou en lo caragol,
yo jens no u puch ser ab dents y genives.

Rèplica

Atorgue-us que sent dels vells la pressura,
y dolch-me de vós que no m façau par,
ypòcrit may fuy, mas vull-me arreglar 115
segons la edat dispon y mesura.
Menjau les madures, almenys, les olives,
que prest separades seran del pinyol,
deixau ja les verdes, que l flach caragol
jamés romprà l cuyro de fermes genives. 120

Resposta

En l'enteniment tenu gran foscura,
perquè vós pensau que l vell paladar
la tendra perdiu no deja tastar,
ni del vert agràs menjar de l'agrura.
Yo stich desmenjat: madures olives 125
no m donen sabor tant com un pinyol,
si vull alegrar lo trist caragol,
açò no puch fer sens tendres genives.

Rèplica

Del que us he yo dit, la judicatura
remet a rahó si u deveu servir: 130
les dones huy amen ab cor tan avar,
que fan més al doble pagar la costura,
majorment als vells, les tendres olives,

que n trahen diners, lo such y l pinyol,
als jóvens rescaten ab dur caragol, 135
pensau que faran a vostres genives!

Resposta

Axí com per tast, o per desmesura,
o experiment de sabor mudar,
la cendra y la terra y l carbó menjar,
he vist que n les dones algunes atura. 140
Rahó és major les verdes olives
desijar, de vell, lo fruyt o pinyol:
més val que carbó lo dolç caragol
d'aquell vell qui sab çercar les genives.

Rèplica

Puix és, donchs, prudència ab tempre y mesura, 145
en son cas y loch, lo riure y burlar,
y gran cortesia voler-se'n deixar,
deixem lo deport, no ns porte fartura;
ab pacte, però, que d'estes olives
perdau lo record y l gust del pinyol, 150
tenint arregnat vostre caragol,
y de la virtut cerqueu les genives.

Tornada

Ab molt ferma ffe crech yo, tals olives
grossals y tam belles, no ls manca pinyol.
Deixau-les menjar aquel caragol, 155
qu és propi lo past de semblants genives.

Resposta

Si us he fet contrast ab diligent cura,

per un bell donayre ho podeu passar;
car lo pensament tinch luny de amar
a dones que porten l'amor tan escura. 160
Açò he fengit per menjar olives
ab vós en est plat, puix no han pinyol,
les amors que tinch, per un caragol
só prest de donar, ni vull ses genives.

Tornada

Honest confessor: les vostres olives 165
són morals virtuts que lancen pinyol
de ànima y cors y del caragol,
exint belles flors de vostres genives.

Mossén Fenollar a la Senyora Olives

Ensems vos puch dir, senyora Olives,
que may vos he vist he sé bé qui sou, 170
puix l'aygua tan dolça de vostre bell pou
les velles carns mortes fa jóvens hi vives.
Donchs, vostres olives, pux són de tal lista
que grans excel·lències reporten ab si,
lo nom hi los fets se liguen axí, 175
que tant vos conech com si us agués vista.

j. Joan Roís de Corella

Joan Roís de Corella (Gandia?, 1435 – València, 1497)

Font d'edició

JOAN ROÍS DE CORELLA: *La tragèdia de Caldesa i altres proses*, edició a cura de Marina Gustà, ed. 62, Col. MOLC, Barcelona, 1985.

Biografia

Joan Roís de Corella (Gandia?, 1435 – València, 1497)

Poeta, traductor, cavaller i mestre en teologia. La seua família tenia fots lligams amb la cort Ducal de Gandia però poc de temps després del seu naixement es traslladà a València, on contribuïren entre d'altres donacions, a la fàbrica del monestir de la Trininat, del qual serà abadessa l'escriptora Sor Isabel de Villena. El 1469 Corella obtingué el títol de mestre en teologia, tanmateix mai no fou ordenat sacerdot ni es casà. Els elogis i el prestigi que assolí en els temes teològics també s'extendí al vessant literari, ja que s'han conservat nombrosos testimonis i elogis de literats coetanis seus: Joan Escrivà, Bernat Fenollar, o Jaume Gassull. L'obra corellana ha estat classificada d'acord amb la seua temàtica profana o religiosa. Les poesies profanes estan agrupades en cicles amorosos i han pres el nom de l'estimada, real o fictícia, a qui estaven adreçades: el «cicle de Lionor de Flors», «el cicle de Caldesa» i «el cicle de Iolant de Durlada». La seua poesia religiosa és més tardana en la seua producció, Corella també hi participà en el certàmen poètic marià de 1474. Finalment, i pel que fa a la prosa, optarà per una estructura sintàctica molt complexa i llatinitzada, utilitzarà nombrosos neologismes lèxics, i hipèrbatons en una opció clara envers l'artifici estilístic.

Selecció de textos

La balada de la garsa i l'esmerla

Ab los peus verds, los ulls e celles negres,
pennatge blanc, he vista una garsa,

sola, sens par, de les altres esparsa,
que, del mirar, mos ulls resten alegres.
I al seu costat estava una esmerla
ab un tal gest, les plomes i lo llustre,
que no és al món poeta tan il·lustre
que pogués dir les llaors de tal perla.
I ab dolça veu, per art ben acordada,
cant e tenor, cantaven tal balada:

«Del mal que pas no puc guarir
si no em mirau
ab los ulls tals que puga dir
que ja no us plau
que jo per vós haja morir.

Si muir per vós, llavors creureu
l'amor que us port,
e no es pot fer que no ploreu
la trista mort
d'aquell que ara no voleu.

Que el mal que pas no em pot jaquir
si no girau
los vostres ulls que em vullen dir
que ja no us plau
que jo per vós haja morir.»

La tragèdia de Caldesa

Mourà's corrent la tremuntana ferma
e tots ensems los cels cauran en trossos,
tornarà fred lo foc alt en l'esfera,
i, en lo més fons, del món veuran lo centre,

tinta de sang se mostrarà la lluna
e, tot escur, lo sol perdrà la forma,
ans que jamás de mi siau servida;
e lo meu cos, del prim cabell fins l'ungla,
mirant-ho vós, sia partit en peces,
e, tornat pols, no prenga sepultura,
ni reba el món tan celerada cendra,
ni es puga fer algú gire la llengua
a dir «Bon pos!» a l'ànima maleita,
si Déu permet mos ulls vos puguen veure.

E, si és ver vos diguí mai senyora,
no es trobe en l'any lo jorn de ma naixença,
mas lo meu nom, a tots abominable,
no sia al món persona que l'esmente;
ans, del tot ras de les penses humanes,
sia passat com un vent lo meu ésser,
tinguen per fals lo que fon de mon viure,
e res de mi en lo món no hi romanga.
E si, per cas, del meu cos gens ne resta,
sia menjar als animals salvatges:
prenga'n cascú la part d'una centil la,
perquè en tants llocs sia lo meu sepulcre
que, el món finit, no es trobe la carn mia
ni es puga fer que mai jo ressuscite.

Resposta de Caldesa

Clarament veig que, en la mundana orla,
Déu no ha fet persona tan culpable:
jo us he comés abominable culpa,
tal que en l'infern no trob pena conforme.
És-me la mort més dolça que no sucre,

si fer se pot en vostres braços muira;
en vós està que prengau de mi venja:
si us par que hi bast, per vostres mans espire,
o, si voleu, coberta de celici
iré pel món, peregrinant romera.
Déu no farà que el passat fet no sia;
mas, si esperau esmena de mon viure,
jo la faré, seguint a Magdalena,
los vostres peus llavant ab semblant aigua.

Per a Caldesa

Si el ferro cald refreda la mà casta,
calfar l'heu vós, encara que fred sia;
si tot lo foc en lo món se perdia,
pendrien-ne de vós, que en sou molt basta;
si en algun temps, cremant, la terra es gasta,
no perreu vós, vivint com salamandra,
ni perdreu l'ús de bona haca d'Irlanda
perquè us deixeu de vostra gentil casta.

Casta serà, la vostra, no poc bella,
sens que jamés serà orfe de pares:
no crec lo món vos baste a compares,
si gens pariu; segons vostra querella,
en dubte estic que fósseu mai donzella;
dot sens escriu demana la llei vostra,
e tot lo món de vostre cos té mostra:
fels e infels e los de la Llei vella.

En flames grans fon verd la gavarrera,
e vós, sens foc, teniu calor que us crema;

pendran gran llum, si s'acosten ab tema
de batre en vós com en la pedrenyera;
per vós se dix la dona baratera,
que portau foc davall les vostres faldes
del qual tothom, puix no el tancau ab baldes,
pendre'n porà com d'una gran foguera.

Calda cremant més que el foc en l'espera,
per a dir «no» feu vós serrar les dents,
que no es pot dir algú dels requirents
en negun temps oís de vós «espera».